

לז"נ האישה החשובה מרת מינדל בת ר' משולם זאב הארטשטיין ע"ה

מעשה שהיה

דוד
בירנצווייג,
חלפן
הכספים

כסא דוד

(צ'ינגר, changer), היה בביתו שבקומה השלישית בבנין מגוריו, כשהוא מסיים לספור ולארוז כמה עשרות אלפי דולרים אותם הוא יכניס היום לכספת שבחנותו. לפתע הוא רואה במסך מצלמת האבטחה (security camera screen), שרכב גדול נעצר בסמוך לכניסת הבנין, ושלושה גברתנים רעולי פנים (masked) יוצאים מהרכב ומתקרבים לעבר הבנין. דוד הבין כי כנראה מדובר בשודדים המעוניינים לשדוד את כספו, משום שלמיטב ידיעתו, אין מה לשדוד אצל שאר השכנים שלו... לבו החל לפעום בחוזקה, בעוד הוא מנסה לחשוב במהירות כיצד יוכל להתגונן מפניהם.

לפתע, עלה במוחו רעיון איך להיחלץ מהמצב הקשה שאליו נקלע. הוא שם לב שהנהג של חבורת השודדים נשאר ברכב, כאשר מנוע הרכב ממשיך לפעול, שכשהשודדים יחזרו עם השלל יוכלו להימלט מיד ברכב. דוד לקח בידי כסא כבד מאד לעבר החלון הנמצא מעל לכניסת הבנין, וזרק משם את הכסא הכבד על גג הרכב של השודדים, חבטה עזה נשמעה בכל האזור, והשודדים ששמעו את קול החבטה, חששו שהמשטרה עלתה על עקבותיהם, ולכן נמלטו מהמקום ברגל, כאשר הם משאירים את הרכב עומד נטוש סמוך לכניסת הבנין.

דוד שהיה עדיין בהלם מהאירוע שעבר עליו ומהניסים שאירעו לו, התקשר מיד למשטרה בכדי שיעלו על עקבות השודדים. ניידת משטרה הגיעה במהירות, והשוטרים החלו לטרוק את הרכב של השודדים. לאחר בדיקה מהירה התברר כי הרכב היה גנוב בידי השודדים, והשוטרים התקשרו לבעל הרכב כדי להחזיר לו את רכבו. בעל הרכב הגיע למקום והודה נרגשות לשוטרים שהחזירו לו את הרכב, שנגנב ממנו לפי ימים ספורים.

כאשר בעל הרכב בדק את הרכב שלו, הוא נוכח כי נגרמה לו חבלה קשה מהכסא הכבד שדוד זרק עליו. הוא פנה אל דוד וטען בפניו כי עליו לשלם לו על הנזק שגרם לרכבו, שהרי הוא עשה היזק זה בידיים ובכוונה, ומדוע שלא יתחייב לשלם לו על הנזק.

דוד ששמע את דבריו של בעל הרכב, השיב לעומתו, שאכן אם היה מזיק רכב אחר אכן היה חייב לשלם לו, אבל כיון שבהיזק זה הוא הציל את הרכב שלו מידי השודדים, שהרי אך ורק על

פסקי דינים

דיני דינים - ה' הרב חיים קאהן שליט"א

דיינים בדיני ממונות

כבר התבאר שישנם דינים שרק דיינים סמוכים רשאים להורות, והיות שהדיינים בזה"ז אינם סמוכים, רשותם לדון הוא בשליחות הסמוכים קמאלי^[1].

בדיני ממונות

כל זה בדיני קנסות כגון כפל וד' וה', וכן גזילות וחבלות, שכל אלה למדים מפרשת שומרים שכתוב שלש פעמים 'אלהים', ברם, נחלקו אמוראים האם גם דיני ממונות כגון הודאות והלוואות שמקורם בפסוקים 'אם כסף תלוה את עמי', הסמוכים לפרשה הנ"ל בכלל זה.

לפי רבא 'עירוב פרשיות'^[2] כתוב כאן ולכן בכל דיני ממונות מעיקר הדין בעינן שלושה סמוכים, ומשום נעילת דלת תקנו שאף דיינים שאינם מומחים כשרים לדון דיני ממונות^[3], לפי רב אחא בריה דרב איקא למדים מ'צדק תשפוט עמיתך' שאף דיין שאינו סמוך כשר לדון דיני ממונות^[4].

יש שפסקו כרבא שמדאורייתא רק סמוכים כשרים לדון, ומתקנת חכמים אף אינם סמוכים כשרים לדון בדיני ממונות^[5]. ויש מהראשונים שהוסיף בזה שאמנם הדיוטות שדנו דיניהם דין מ"מ מ'לפניהם ולא לפני הדיוטות' אסור לבוא לדון לפניהם ורק מדין שליחות מותר לדון לפניהם^[6].

ויש שפסקו כרב אחא שמהתורה אף דיין אחד הדיוט שאינו סמוך כשר לדון ולהורות בדיני ממונות כהודאות והלוואות (ובכלל זה דיני מקח וממכר)^[7], אם הוא 'גמיר', כלומר, שראוי לדון הן מצד ידיעותו שקרא הלכות מספרים או שמע מחכמים ודיינים^[8], וכן מצד מעלותיו במידות והנהגות^[9]. אך בכדי שלא ידונו יושבי קרנות שלא איכפת להם לדעת הדינים^[10],

תקנו חכמים שידונו דיני ממונות בשלושה שאי אפשר שלא יהיה ביניהם אחד שהוא גמיר^[11]. ברם, יש שפירש שאף לדיעה זו בעינן לדינים שצריכים בי"ד [כפי שיבואר להלן], שיהיו שלושה גמירי שידועים הלכות הגם שלא יודעים לשקול בשכלם מה שלא למדו^[12].

שנים או שלושה שדנו

עוד נחלקו בסוגיא, לשמואל שנים (וה"ה אחד)^[13] שדנו דיניהם דין אלא שנקרא בי"ד חצוף^[14], ולרב אבהו בפחות

האם שלושה דיינים שרק אחד מהם יודע לדון, דינו כבי"ד.

משלושה אין דיניהם דין^[15]. יש שכתבו שלסוברים שאחד הדיוט כשר לדון הלכה כשמואל שבדיעבד אף פחות משלושה דיניהם דין^[16].

מאידך, יש שכתב שאף לסוברים שאף אם אחד הדיוט כשר לדון מן התורה מ"מ שנים שדנו אין דיניהם דין, בביאור דבריו יש שכתבו שחיצוקו רבנן תקנתם לדון בשלושה^[17], ויש שכתב שלכו"ע לדון בכפייה למדים מפסוקים שצריכים להיות בי"ד של סמוכים ואין בי"ד פחות משלושה, ולכן לכפות את בעלי דין לדון לפניהם צריך שלושה שדין מדין שליחות דקמאלי^[18].

לדינא

יש שכתבו לדינא ששלושה שאף אם רק אחד מהם גמיר יכולים לכפות בעל דין שידון לפניהם^[19], והוסיף הרמ"א שאף אם אין ביניהם אחד גמיר יכולים לקבל הטענות ולשלוח לפני מורה שידוע לדון^[20], ובזה יש שכתב שגם מהני אם הבי"ד שאינם גמירי לא באו לפסוק הדין ע"פ שיקול דעתם אלא לקבל את הבעלי דין לענין הודאה והחזק כפרן, או לקבל עדותם וכן לענין קיום שטרות והפרת נדרים^[21], ויש חולק בזה שאף בכל אלה צריך שיהיו בי"ד הראויים לדון^[22].

[1] גליון תט"ו. [2] ראה ב"ק ק"א, א' סנהדרין ב' ב' רשי"ד ד"ה אי קסבר, ביאור 'עירוב פרשיות'. [3] סנהדרין ב' ב' [4] שם ג' א' [5] רמב"ן סנהדרין כ"ג א' ד"ה והו' יודע, וש"כ הר"ח, נמוקי יוסף ריש סנהדרין העתיק רק דעת רבא. הלבוש סי' ג' סעיף א', ש"ך שם ס"ק א', וכתב שכן דעת הרא"ש ריש סנהדרין שפסק כרב אבהו וממילא כרבא כמבואר בסוגיא ג' א', וכן הראב"ן דף ק"א ע"ג, ותמה על הרמב"ם הל' סנהדרין פרק ב' הל' י' שכתב שדך כשר כרב אחא (וגם שפחות שלושה אין דיניהם דין), ובפרק ה' הל' ח' פסק כרבא דבהודאות והלוואות בעינן שליחותיהו (וציין לכ"מ ולה"מ שם), וראה להלן הערה 15. [6] חידושי הר"ן שם ב' ב' ד"ה והתירוץ. [7] הרא"ש הל' לדעת הסמ"ע שם ס"ק א' וכן הרמב"ם הל' חידושי הר"ן ריש סנהדרין לדעתו ומ"מ מסקנתו נראה כרמב"ן. ועיין נה"מ ס"ק א' בביאור שיטת הרמב"ם דאמנם חד כשר (כרב אחא) מבצדק תשפוט עמיתך מ"מ ע"פ ב"ק ק"ה ק"ל ג"כ דבעינן שיהיה מומחה דעל זה נאמר עירוב פרשיות. [8] ע"פ רשי"ג א' ד"ה דגמיר, רא"ש פרק א' סי' א' טור שם סי' ג' סעיף א' משמו, וראה רמ"א סעיף א' וסמ"ע ס"ק ב', וכן כתב הש"ך שם ס"ק ב' שהסכים לשרית מהר"ם מפאדוה סי' מ"ג והשיג על הב"ח שדי שידוע סברות קצת בדינים, והתניבות בחידושים כתב דברי הש"ך. ועי' חזון איש סנהדרין סי' ט"ו ס"ק ד' ד"ה טור. [9] ראה סי' ח', ועוד יבואר המשך ההערות בעמוד ב'

כיבודים בביהכנ"ס (ב)

שאלה: [תקציר השאלה משבוע שעבר]: רכשתי בשמחת תורה בשנה שעברה את ה'הגהבות וגלילות' בביהכנ"ס למשך שנה. אך עקב מגפת הקורונה, התבטלו התפילות

בביהכנ"ס למשך כמה חודשים, ולא יכולתי לממש את זכותי. האם בית הכנסת צריך 'לשלם' לי על ידי הארכת זמן הזכיה שלי לכמה חודשים אחרי שמחת תורה?

תשובה: בשבוע שעבר ראינו כי הפוסקים נחלקו במוהות 'קניית' הכיבודים בבית הכנסת, אם היא קניה גמורה, או שהתשלום הוא נדר לביהכנ"ס, המותנה בכך שהנודר אכן יקבל את הכיבוד.

קעת נדון בקשר לשאלה מה הדין אם רוכש הכיבוד נאנס ולא יכל לממש את זכותו. ויש להקדים, שלאור פשוט שאין חובה על ביהכנ"ס להאריך את זמן הזכיה, שהרי זה מעולם לא נמכר לזוכה, והנידון הוא רק האם הזוכה חייב לשלם כל מה שהתחייב לשלם, או שהוא יכול לנכות חלק מהתשלום לפי הזמן בו לא יכל להשתמש בזכותו.

לכאורה נראה שגם נידון זה תלוי במחלוקת שנתבארה, שאם קניית הכיבודים היא רק נדר לביהכנ"ס בתנאי שקבל את הכיבוד, הרי כאן שלמעשה לא קיבל את הכיבוד, הרי הוא פטור מלשלם. אך אם קניית הכיבודים היא קנייה גמורה, לכאורה הוא צריך לשלם את כל מה שהתחייב, שהרי זה כקונה חפץ ואחר הקניה נשבר או אבד, שאין לו כל טענה ותיבעה על המוכר.

אמנם, כפי שנראה, כבר דנו האחרונים במקרים דומים, ומהם נלמד לעניינינו: הרמ"ע מפאנו (שו"ת סי' סד) כתב שמי שקנה מצוה בביהכנ"ס לשנה, ובתוך אותה שנה גירש המלך את כל היהודים מהעיר (כוונתו לגירוש ממילאנו שברומא בשנת ש"ז), הרי אותו קונה צריך לשלם לביהכנ"ס כל מה שנדר, משום שדבר הגזירה היה ידוע ומפורסם מראש, והיה לו לקונה להתנות שאינו מתחייב אלא אם יוכל להשתמש בזכותו. ומשמע מדבריו, שאם לא הייתה הגזירה ידועה הקונה צריך לשלם (המג"א סי' קנ"ג סק"ג) הקשה על הרמ"ע, מדוע אם הייתה הגזירה ידועה הקונה צריך לשלם, הלא גם המוכר, כלומר גבאי ביהכנ"ס ידע, ולגבי שכירות פועלים מצינו, שאם גם בעל הבית וגם הפועל ידעו שאפשר שלא יוכל לעבוד מחמת אונס, על הפועל החובה להתנות, משום שהוא זה שבא להוציא כסף מבע"ב [חו"מ סי' שלד ס"א]. וראה מה שכתבנו בגליון שמה"ה, וא"כ הוא הדין כאן היה על גבאי ביהכנ"ס להתנות, ותיירץ המג"א, שהנודר לביהכנ"ס דינו שונה, משום ש"יד הקדש על העליונה" [ראה משנה וירושלמי שקלים פ"ד ה"ה]. וזהו חידוש לומר שביהכנ"ס נקרא הקדש. שהרי לשאר דברים דינו כצדקה, שהיא חולין, כמבואר בס"ל צה ס"א]. אמנם כשהאונס לא היה ידוע מראש, יש מחלקים שהפסד הפועל אינו משום שהיה לו להתנות, אלא משום שאנו אומרים שמזלו גרם לו [ע"י כסף הקדשים סי' ש"ע ג', ומשפטי החושן שכירות פועלים סי' שלד ציונים יב וכו'], וממילא אף בהקדש כן הדין.

והנה, לענין אדם שקנה מצוה לשנה, ומת בתוך אותה שנה, נחלקו הפוסקים: יש שכתבו שחובה עליו לשלם כל מה שהתחייב, והיינו שירשיו ישלמו מנכסיו, והם יורשים ממנו את זכות המצוה, ויכולים אף למכרה לאחרים (שיירי כנה"ג או"ח הגהות הטור סי' קמז אות ג, וכן נראה מדברי המג"א הנ"ל). אך יש שכתבו שהיורשים פטורים (אמת ליעקב [אלגאזי] הלכות מצות ס"ת אות נ, ומקור חיים [לבעל חות יאיר] סוס"י קנ"ג), כשם שמצינו בשוכר בית ומת, שאם עדיין לא שילם - יורשיו פטורים מלשלם על הזמן שאחר מיתתו [חו"מ סי' שלד ס"א]. והיא מחלוקת ראשונים, ולכן אם השוכר כבר שילם, אין היורשים יכולים להוציא מהמשכיר את התשלום על הזמן שאחר מיתת אביהם. וראה מש"כ הגר"נ נוסב"י בקובץ הישר והטוב חלק י"ד עמ' עו והלאה, ומה שכתבנו בגליון ש"ס"ח. ולפי הצד שקניית הכיבודים היא רק נדר, פשוט שהיורשים פטורים. כמבואר בס"ל רב ע"ב, שאין היורשים חייבים לקיים נדר אביהם).

ונראה, שגם לשיטות שקניית הכיבודים היא מקח גמור, מכל מקום אין כאן 'קנייה' גמורה, אלא כעין 'שכירות', ובבואינו לדון על אופנים שונים שלא יכל הקונה להשתמש בזכותו, עלינו לדמות וללמוד זאת מדיני שכירות. ולעניינינו, אם עדיין לא שילמת מה שהתחייבת עבור ההגהבות וגלילות של כל השנה, אתה רשאי לנכות חלק מהתשלום עבור הזמן בו לא התפללו בביהכנ"ס בגלל גניף הקורונה. ואף אם שילמת, נראה שתוכל לתבוע מביהכנ"ס להחזיר לך את אותו חלק מהתשלום, אף על פי שנתבאר לעיל ששוכר ששילם אינו יכול להוציא את הכסף מהמשכיר, אם נאנס מלהשתמש במושכר, מכל מקום כשהאונס הוא 'מכת מדינה', הרי הוא יכול לתבוע את כספו בחזרה [סי' ש"ב סי' ז', וראה מחנה אפרים שכירות סי' ז'], ונגיף הקורונה הוא בוודאי בגדר 'מכת מדינה'.

ידי תושייתו שהזיק את הרכב ברחו השודדים והרכב הוחזר לבעליו, אולי באופן כזה הוא פטור מלשלם על הגזק שגרם לרכב.

דוד ובעל הרכב העלו את הסיפור והשאלה על הכתב, ושלחו את השאלה לבית ההוראה הקהילתי, ולאחר כמה שעות קיבלו מכתב ובו תשובה מפורטת על שאלתם.

וכה הוא נוסח התשובה שנכתב ע"י אחד מדייני בית ההוראה שליט"א: אם דוד היה מזיק רכב אחר, אפילו אם היה עושה זאת בכדי להציל את עצמו מסכנת נפשות, היה חייב לשלם על הגזק. וכך מבואר בגמ' (ב"ק ס: קיז): 'אסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו'. וביארו הראשונים (תוס' ב"ק ס: ד"ה מהו, רא"ש שם סי' יב, יד רמ"ה סנהדרין עג: ח"י הרשב"א ב"ק שם, ובתשובה ח"ד סי' ז), שאין כוונת הגמ' לומר שאסור לו להציל את עצמו, שהרי פשוט הוא שאין האיסור להזיק את חבירו דוחה פקוח נפש, אלא הכוונה היא שכאשר הוא מזיק ממון חבירו כדי להציל את עצמו, צריך הוא לעשות כן על דעת לשלם. וכך נפסק להלכה (ה"מ סי' שנט, סעיף ד) 'אפילו הוא בסכנת מות וצריך לגזול את חבירו כדי להציל נפשו, צריך שלא יחננו אלא על דעת לשלם'.

אמנם במקרה שלנו, שאותו שהזיק את הרכב הגנוב היטיב בכך עם בעל הרכב, שהשודדים עזבו את הרכב הגנוב, יש לדון שכיון שהתברר שההזיק גרם תועלת לבעל הרכב, הרי זו סיבה שייפטור מלשלם.

ומצינו נדון כזה דברי הפוסקים: בשו"ת מקור חיים (אגאלאוויץ, סי' לג) מובא נידון על בעל חנות שהחזיק בחנותו י"ש למכירה בשעה שעל פי החוק היה אסור להחזיקו, ואחד שבר בקבוק של י"ש בחנותו, אך מיד לאחר השבירה נכנס לחנות שוטר שהיפש אחרי י"ש המוחזק שלא כחוק, ומכיון שבקבוק הי"ש נשבר מעט לפני כן - לא מצא כלום, ויצא כלעומת שבא. עתה בעל החנות תובע מאותו אחד ששבר את הבקבוק לשלם עליו, ואילו השובר טוען שהוא עשה טובה לבעל החנות, ואם לא היה שובר את הבקבוק, היה השוטר קונס את בעל החנות בסכום גבוה בהרבה ממחירו של הבקבוק.

וכתב המקור חיים, שיש ללמוד דין זה מדברי הגמ' במנחות (סד). וכך נפסק ברמב"ם ה' שבת פ"ב ה"טז) על אדם הצד דגים בשבת (ועובר בכך על איסור צידה בשבת) אך כשהעלה את המצודה נמצא שעלה עם הדגים גם תינוק שנפל בים, ובכך הוא הצילו מטיביעה. ולהלכה אותו צייד פטור מחטאתו, ואין זה נחשב שעבר על איסור שבת, מכיון שאם היה יודע על התינוק שנפל, היה מותר לו לפרוש מצודה להעלותו, ולכן אף שהוא לא ידע, וכוונתו הייתה לעשות איסור, מכל מקום כיון שנתברר שבמעשה זה העלה את התינוק, הרי זה מעשה המותר בשבת, ואינו מתחייב חטאת עליו, שאין הולכים אחר כוונתו, אלא אחר מעשיו. ומזה יש ללמוד לעניינינו, שכיון שבמעשה ההזיק הוא גם הציל את בעל החנות, אין זה נחשב מעשה הזיק, ע"ש בדבריו. ואם כן, לדבריו אף במקרה שלנו דוד פטור מלשלם על ההזיק, שנתברר שהוא לתועלת.

וסברא נוספת יש לומר לפטור את דוד מלשלם (ראה משפט המזיק חלק ב' סי' א אות י), שהרי המזיק ברשות פטור, ואם היה בעל הרכב יודע שהרכב נמצא במצב שבו אפשר להציל אותו מידי הגנבים רק על ידי נזק כזה של זריקת כסא עליו, מסתמא היה מסכים שיעשו כן, והמזיק היה פטור מלשלם. וכיון שכך, יש לנו לומר שאף כשלא ידע בעל הרכב, יש להחשיב את המזיק כמזיק ברשות (לא מיבעי לשיטת הש"ך [סי' שנ"ס סק"א] שאם אחד יודע בחבירו שסיכסם שיקח ממנו, שאין זה מוגדר כ'אוש שלא מדעת' ומותר ליטול ממנו, הרי שכאן ודאי נחשב מזיק ברשות. אלא אפ"ל לפי דעת התוס' [ב"מ דף כב. ד"ה מר וטרא] החולקים על הש"ך, יש לומר שתוס' דברו באופן שנוטל לצורך עצמו, אבל כשעושה כן לטובת בע"ב, כיון שבע"ב מעוניין בזה תמיד שיעללו בממונו לטובתו, יש כאן הסכמה ורשות כללית, ואין עליו שם מזיק ראה סנהדרין ג' א, רמ"א סי' ג' סעיף א).

לאור האמור, בנדון זה, כיון שבעל הרכב ודאי היה מעוניין בהזיק זה, שעל ידי הגזק נסו השודדים והרכב הגנוב הוחזר לו, אין על דוד חיוב תשלומין מדין מזיק, ופטור מלשלם.

המשך ההערות מפסקי דינים

להלן: [10] ראה רש"י ג' א' ד"ה כ"ש. [11] סנהדרין ג' א, רמ"א סי' ג' סעיף א. [12] ראה רמ"ה הובא בטור ע"פ הפרישה בשם המהרש"ל לא בבירור, וראה רש"י א' ד"ה דגמירא וד"ה וסבירא, וכתב הב"ח שיעקר כרמ"ה, ועיין בט"ז שאף הרמ"ה סובר כרב אחא. [13] תוס' ה' ב' ד"ה שנים, רא"ש סי' ג'. לת. [14] שם ה' ב', ונמוכר בטוניה (שם ולהלן ג' א, ה' ב') שרבא כרב אבהו ורב אחא כשמואל, עיי"ש. [16] ראה שם ג' א, והערה 5. ועי' ש"ך ס"ק ה' שדעת רוב הפוסקים כרב אבהו. [17] ר"ן ב' ב' וכן שו"ת הרשב"א בכ"מ בבבאור הרמב"ם הובא בהערה 4. [18] קצוה"ח סי' ג' ס"ק א' ע"פ התוס' ב' ב' ד"ה ליעבי, וזה אף לרב אחא, וכתב ד"ה לכל כפיית מצוה, ובנה"מ ס"ק א' חולק, וע"ע במשוכב. [19] ראה סנהדרין ג' א, רמ"א סי' ג' סעיף א, ובש"ך שם ס"ק א' באה"ד דזה אף לרבא, והב"ח כתב דזה רק לרב אחא. [20] רמ"א שם משו"ת מה"ם פארוואה סי' מ"ג, והיינו לכפות הבעל דין לכך, וראה ערוך השלחן סעיף א. [21] שו"ת מהרי"ט חלק ב' ח"מ ס"ס מ"ו הובא בקצוה"ח סי' ע"ט ס"ק ז'. [22] קצוה"ח שם, וראה רש"י סנהדרין ב' ב' ד"ה הודאות, וע"ע שו"ת הרשב"א סי' תשמ"ט שקבלת עדות בעיני ב"ד ששנים שדנו אין דיניהם דין.